

Підгорна А. Б.

Національний університет «Запорізька політехніка»

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ РОМАНУ Д. БРАУНА «INFERNO»

Стаття присвячена дослідженню явища інтертекстуальності з точки зору його здатності сформувати основу сюжетної лінії літературного твору. Матеріалом було обрано аутентичний текст роману відомого американського письменника сучасності Дена Брауна «Inferno», адже цей роман є яскравим зразком використання можливостей інтертекстуальності для створення потрібної атмосфери та загострень в сюжетних лініях. Аналіз роману показав, що однією з ключових тем в ньому є тема релігії. Певним чином вона виступає їх композиційною складовою. А інтертекстуальність, у свою чергу, разом із основними засобами її реалізації – цитатами, алюзіями та ремінісценціями – є тим, що актуалізує цю тему на сторінках роману. Найсильнішим і найяскравішим проявом інтертекстуальності в романі «Inferno» є алюзія до твору Данте Аліг'єрі «Божественна комедія». Автор посилається на цей твір прямо й приховано багато разів, і ці посилання будують основу сюжетної лінії аналізованого роману. Окрім того, сама назва «Inferno» є алюзією на одну з частин «Божественної комедії». Щоб зрозуміти, як це пов'язано з темою релігії в романі, слід згадати, що у «Божественній комедії» Данте описує устрій загробного світу відповідно до прийнятої католицької традиції, де потойбічний світ складається з пекла, куди потрапляють грішники, чистилища – місця їх перебування, де вони спокутують свої гріхи, і раю – обителі праведних. В романі Д. Брауна загадка, яку розгадує Роберт Ленгдон напряду пов'язана з його точним знанням твору Данте і розумінням відмінностей в інтерпретації головного антагоніста роману Бертрана Zobrista сюжету «Божественної комедії» та картини Сандро Ботічеллі, що відбиває її сюжет. Підкреслимо також, що різноманітні та численні посилання на картину Ботічеллі «Мапа пекла» є ще однією з алюзій роману Д. Брауна. Важливу роль у розгортанні сюжетної лінії роману відіграють звичайно й інші засоби інтертекстуальності – прямі цитати з «Божественної комедії» Данте, а також ремінісценції, що, вочевидь, допомагають головному герою розгадувати загатки. Можна спостерігати також і використання автором прямих номінацій окремих локацій, християнських пам'яток та об'єктів культури, що створюють потрібні асоціативні зв'язки, допомагають автору реалізувати задум та побудувати базу для розгортання сюжетних ліній роману.

Ключові слова: інтертекстуальність, художній твір, алюзія, цитата, ремінісценція, релігія, сюжетна лінія.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим ключем для розуміння символіки, семантики та смислового поля тексту є його вивчення на тлі низки творів, між якими існують генетичні зв'язки. У цьому аспекті важлива роль віддається інтертекстуальності, що формується як теоретично нова методологія, починаючи з кінця 60-х років ХХ ст. Сам термін «інтертекстуальність» був введений Ю. Крістевій і позначає метод вивчення тексту як знакової системи, що передбачає «взаємодію різних кодів, дискурсів чи голосів, які переплітаються в тексті» [2, с. 32]. Ці міжетекстові зв'язки між творами реалізуються шляхом відтворення в художньому тексті певних літературних явищ чи ознак інших творів, створених раніше, через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання

тощо [3]. Як результат, інтертекстуальність дає певне уявлення про розвиток літератури в цілому, про взаємодію текстів різних культур та часів, про формування та самотність митців слова, а отже детальне дослідження цього явища має безсумнівну актуальність.

Питання інтертекстуальності розглядають не лише в руслі літературознавства, хоча таких робіт більшість [2; 7]. Це явище прослідковують також у текстах різних стилів та жанрів. Так, існують дослідження інтертекстуальності через призму лінгвістики [9]. Вивчається функціонування цього явища у сучасному медіадискурсі [6] і, навіть, у науковому тексті [4]. Це пояснюється багатфункціональністю та багатоаспектністю інтертекстуальності як такої. Саме через це її називають «універсальною текстовою категорією

та водночас основним принципом сучасної культури» [9, с. 82]. Присутність «тексту в тексті» створює явище багатоплановості твору, розширює асоціативні можливості тексту, уможлиблює індивідуальність твору певного автору через складну систему міжтекстових співвідношень, які реалізуються і на рівні текстових фрагментів, і через контекстуальні та метатекстуальні зв'язки [7, с. 182].

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є розглянути явище інтертекстуальності з точки зору його здатності сформуванню основ сюжетної лінії літературного твору. Матеріалом для цього слугує аутентичний текст роману відомого американського письменника сучасності Дена Брауна “Inferno” [10]. Отже, об'єктом аналізу є явище інтертекстуальності, а предметом виступають лінгвостилістичні засоби репрезентації цього явища в романі “Inferno”. Зазначений роман є яскравим зразком використання можливостей інтертекстуальності для створення потрібної атмосфери та загострень в сюжетних лініях.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Ден Браун – один з найпопулярніших письменників світу. Він є автором дев'яти книг, які були перекладені на 56 мов та розпродані у кількості більше 200 мільйонів екземплярів. П'ять з його романів описують пригоди професора-символіста Роберта Ленгдона [8, с. 10]. Аналізуючи ці романи, стає очевидним, що однією з ключових тем в них є тема релігії. Певним чином вона виступає їх композиційною складовою. Автор пропонує докорінний перегляд фундаментальних доктрин християнського вчення та його переосмислення через призму сьогодення, коли люди поступово відходять від чіткого дотримання законів церкви. У зв'язку з цим, О. В. Бессараб, навіть, говорить про створення в XXI столітті нового релігійного роману [1, с. 3]. Поясненням цьому може виступати збільшення інтересу до надприродного і позбавлення сенсу у реального. Ден Браун у своїх романах піднімає питання ролі церкви у житті кожного окремого індивіда, чи навчає вона правильним речам, яку боротьбу вона веде з наукою і чи можливе мирне співіснування цих двох феноменів [5, с. 82]. Ці дві сфери людського життя завжди були в опозиції і конкурували за владу над людським розумом і душею. І в різні періоди свого існування та розвитку вони відбирали перевагу одна у одної.

Говорячи безпосередньо про текст роману “Inferno”, можна стверджувати, що одним із найефективніших засобів відтворення ключової

для роману теми – теми релігії – є вищезгадана яскрава інтертекстуальність цього роману, разом із засобами її реалізації – цитатами, алюзіями та ремінісценціями.

Найсильнішим і найочевиднішим проявом інтертекстуальності в романі “Inferno” є алюзія до твору Данте Аліг'єрі «Божественна комедія». У тексті свого твору Ден Браун посиляється на цей твір прямо і приховано багато разів. І, можна сказати, що ці посилання і цей зв'язок між творами є основою сюжетної лінії роману “Inferno”. Окрім того, сама назва “Inferno” є алюзією на одну з частин «Божественної комедії». Щоб зрозуміти, як це пов'язано з темою релігії, слід згадати, що у «Божественній комедії» Данте описує устрій загробного світу відповідно до прийнятої католицької традиції, де потойбічний світ складається з пекла, куди потрапляють грішники, чистилища – місця їх перебування, де вони спокутують свої гріхи, і раю – обителі праведних. В романі Д. Брауна загадка, яку розгадує Роберт Ленгдон напряду пов'язана з його точним знанням твору Данте і розумінням відмінностей в інтерпретації головного антагоніста роману Бертрама Zobrista сюжету «Божественної комедії» та картини Сандро Ботічеллі, що відбиває її сюжет. Підкреслимо також, що різноманітні та численні посилання на картину Ботічеллі «Мапа пекла» є ще однією з алюзій роману Д. Брауна.

Отже, можна сказати, що роман “Inferno” розпочинається з алюзії. По-перше. Це сама назва, а по-друге, це самий початок основного тексту роману:

I am the Shade. Through the dolent city, I flee. Through the eternal woe, I take flight... Their persistence has kept me underground ... forced me to live in purgatory ... laboring beneath the earth like a chthonic monster. I am the Shade [10, с. 14].

Ці алюзії є не настільки очевидними і, можливо, незрозумілими широкому читачу. Тому Д. Браун надає пояснення перед основним текстом:

Inferno is the underworld as described in Dante Alighieri's epic poem “The Divine Comedy”, which portrays hell as an elaborately structured realm populated by entities known as “shades” – bodiless souls trapped between life and death [10, с. 14].

Таким чином, автор підкреслює зв'язок з твором Данте і надає пояснення, який зміст вкладається в слова персонажа, коли він говорить “*I am the Shade*”, тим паче, що така фраза зустрічається в романі декілька разів і слугує для створення необхідної атмосфери напруги.

Детально розписується Деном Брауном і зміст «Божественної комедії», щоб кожен читач зрозумів походження і суть назви роману:

"The Inferno" was the first of three books that made up Dante Alighieri's "Divine Comedy" – a 14,233-line epic poem describing Dante's brutal descent into the underworld, journey through purgatory, and eventual arrival in paradise. Of the Comedy's three sections – Inferno, Purgatorio, and Paradiso – Inferno was by far the most widely read and memorable [10, с. 59].

Такого самого пояснення, на думку автора, потребує читач і стосовно картини Сандро Ботічеллі:

Botticelli's "Map of Hell" was in fact a tribute to a fourteenth-century work of literature that had become one of history's most celebrated writings ... a notoriously macabre vision of hell that resonated to this day. Dante's "Inferno" [10, с. 57].

Як бачимо, автор не покладається лише на наявність у читача необхідних фонових знань щодо творів Аліг'єрі та Ботічеллі й їх змісту, а пояснює все додатково на випадок, якщо читач не знає. Всі ці пояснення гармонічно вплітаються в діалоги між героями і тому не звучать як тексти підручника з літератури чи мистецтвознавства.

Маючи подібні пояснення, читач легше впізнає алюзії, що йдуть далі вже без додаткових деталей, і відповідно їх інтерпретує:

The path to paradise passes directly through hell. Dante taught us that [10, с. 115].

To do nothing is to welcome Dante's hell ... cramped and starving, weltering in Sin [10, с. 121].

Читач розуміє, про які гріхи говорить автор, посилаючись на Данте, і який шлях до раю слід кожному пройти відповідно до кіл, описаних в «Божественній комедії».

На додаток до «Мапи пекла», використовує Д. Браун і інші твори світової культури, які встановлюють зв'язок з ключовою алюзією на «Божественну комедію» і створюють відповідну атмосферу в уявленні читача:

The humid breeze carried on it the strains of Liszt's Dante Symphony as well as a familiar, yet ineffable scent ... that of a massive crush of people congregated together in an enclosed space [10, с. 321].

І тут також відчувається зв'язок з релігійним компонентом, завдяки використанню відповідної лексики, наприклад, *congregated*, що на пряму асоціюється з іменником *congregation*, що часто позначає "an assembly of persons met for worship and religious instruction" [11].

Так само згадується персонажем твору Д. Брауна і інший митець разом з його творами на релігійну тематику і розкриттям теми пеклу:

In addition to being a master painter and sculptor, Michelangelo was a superb poet, publishing nearly three hundred poems – including one titled "Dante", dedicated to the man whose stark visions of hell were those that inspired Michelangelo's "Last Judgment" [10, с. 74].

Ще одним засобом реалізації інтертекстуальності, як зазначалося вище, є цитати. Вони також присутні у романі, що підлягає аналізу, у досить великій кількості. Здебільшого це, звичайно, цитати з твору Данте Аліг'єрі:

The darkest places in hell are reserved for those who maintain their neutrality in times of moral crisis [10, с. 134].

Ця цитата надається у творі не один раз. Зустрічається, навіть декілька разів, на самому початку. Звернемо увагу також на те, що тут також фігурує ключова лексема *hell*, що корелює з релігійним розумінням розплати за гріхи.

Подібний багатосторонній зв'язок можна побачити і в іншій цитаті, яка відсилає до «Божественної комедії», а потім вже до самого автора – Аліг'єрі:

Ne'er walked the earth a greater man than he – Michelangelo [10, с. 74].

Важливу роль у розгортанні сюжетної лінії роману відіграють звичайно прямі цитати з «Божественної комедії» Данте, адже вони надають герою розгадку, де саме продовжувати пошуки:

Seek the treacherous doge of Venice who severed the heads from horses ...

and plucked up the bones of the blind [10, с. 221].

Хоч у подібних цитатах і немає прямої відсилки до теми релігії, однак вони непрямо з нею пов'язані, адже сама «Божественної комедії» Данте розповідає про спокутування гріхів, а отже про питання християнської віри.

Прямим посиленням до Біблії є і фраза з неї, яку згадує герой і яка декілька разів звучить протягом роману. А збереження в ній архаїчних лексем та конструкцій, типових для біблійського письма та у стилі того часу, ще більше акцентують на ній увагу і посилюють ефект від неї:

"Seek", the woman whispered. "And ye shall find" [10, с. 16].

Слід підкреслити, однак, що роман Д. Брауна торкається не лише християнської віри. Втілення теми релігії реалізується через згадку про декілька світових релігій – Pantheism, Christianity, Islam. При цьому, християнство та іслам не просто

постають як дві окремі релігії, а порівнюються і, внаслідок цього, прослідковуються їхні спільні риси [5, с. 83]:

“Mosques and cathedrals are startlingly similar”, Mirsat proclaimed. “The traditions of East and West are not as divergent as you might think!” [10, с. 315].

“Both Christianity and Islam are logocentric”, he told his students, “meaning they are focused on the Word” [10, с. 314].

Хоч все ж таки слід відзначити, що відсилки на християнство є більш частотними, про що свідчать різноманітні лексеми, які мають пряму асоціацію з темою християнської релігії: *hell, Satan, God, sanctuary, purgatory, heaven, supplication, sinner, savior, pray, salvation, Inferno, amen, soulless, devil, prophet, demon, Paradise, underworld, heretics, glut-ton, rebirth, re-creation, Sabbath, baptistery, baptism, crucify, the Lord Jesus Christ, the Holy Spirit*.

Звернемо увагу також на синонімічність деяких з них, що також свідчить про вагомість тематики: *Inferno – hell – underworld, Paradise – heaven, God – Lord Jesus Christ – prophet – savior, Satan – demon – devil, re-birth – re-creation*.

Всі ці лексичні засоби разом створюють потрібний ефект і безперечно активізують тему релігії у романі.

Ще одним інструментом інтертекстуальності, як згадувалося вище, є ремінісценції, якими називають неявні цитати або цитати без лапок. Вони також досить частотно представлені в романі “Inferno”. По-перше, герой покладається на свою пам’ять, розшифровуючи та пояснюючи загадки. Тому часто його цитування прочитаних ним раніше творів звучать здебільшого як його власні

думки. Так, наприклад, Роберт Ленгдон згадує зміст «Інферно» з посланням від Данте, щоб зрозуміти зв’язок із посланням від Зобріста на масці смерті Данте:

Langdon again felt troubled to know that the final canto of Dante’s “Inferno” ended in a nearly identical scene: After a long descent through the underworld, Dante and Virgil reach the lowest point of hell [10, с. 304].

Так само ми бачимо його, як він згадує потрібні картини, що відбивають те, що йому потрібно шукати – могилу венеціанського дожа Енріко Дандоло:

The name of Doré’s illustration was clear in his mind: Dandolo Preaching the Crusade [10, с. 263].

Відмітимо також, що в обох прикладах, наведених вище, є прямі номінації релігійного характеру, наприклад, *underworld, hell, preaching*. А отже ці приклади є не лише засобами інтертекстуальності, а і тими компонентами, що разом з багатьма іншими актуалізують тему релігії у творі, створюючи цілісну картину і доречно вплітаючись у сюжетні лінії роману.

Висновки. Таким чином, роман Дена Брауна “Inferno” є яскравим прикладом ефективного використання засобів інтертекстуальності задля розкриття основної теми твору, у цьому випадку – теми релігії. Алюзії, цитати, ремінісценції, а також інші стилістичні засоби, включаючи також і прямі номінації окремих місць, християнських пам’яток та об’єктів культури, що створюють потрібні асоціативні зв’язки, допомагають автору реалізувати задум та побудувати базу для розгортання сюжетних ліній роману.

Список літератури:

1. Бессараб О. В. Роль і значення релігійної тематики в романах Дена Брауна «Янгели та демони» й «Код да Вінчі» // Вестник СевГТУ. Серія: Філологія, 2008. Вип. 54. С. 3–5.
2. Гринишина І. І., Марченко Т. М. Інтертекстуальність та її роль в аналізі літературного твору // Філологічні науки. Літературознавство. 2012. № 12. С. 31–35.
3. Інтертекстуальність // OnlyArt. URL : <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/intertekstualnist/> (дата звернення: 15.01.2023).
4. Інтертекстуальність у науковому тексті: когнітивно-дискурсивний аспект // Факультет філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. URL : <http://surl.li/epuscw> (дата звернення: 24.01.2023).
5. Існюк О. Ю. Функціонально-прагматичні й лексико-семантичні особливості ідіостилю Дена Брауна та їхнє відтворення і українському перекладі (на матеріалі циклу романів про Роберта Ленгдона) : магістерська дисертація / Національний технічний університет України ім. І. Сікорського. К., 2020. 297 с.
6. Каленич В. М. Інтертекстуальність у сучасному медіа дискурсі // Modern Researches in Philological Sciences : collective monograph. Riga : Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2020. 448 p. URL : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/36/653/1369-1> (дата звернення: 24.01.2023).
7. Римар Н. Інтертекстуальність як спосіб побудови наративу художньої прози Ніни Бічуї // Волинь філологічна: текст і контекст. 2015. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7220/1/23.pdf> (дата звернення: 24.01.2023).

8. Сірик А. О. Лексико-стилістичні особливості роману Дена Брауна «Янголи та демони» та їх відображення при перекладі українською мовою : кваліфікаційна робота магістра / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2021. 81 с.

9. Чорновол-Ткаченко Р. С. Теорія інтертекстуальності: цілі, завдання, методи // Вісник СумДУ. 2006. № 11 (95). Т. 2. С. 82–87.

10. Brown D. *Inferno*. L. : Transworld Publishers, 2013. 370 p. URL : <http://surl.li/ekmcl> (access date: 14.01.2023).

11. Congregation // Merriam-Webster : online dictionary. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/congregations> (access date: 16.01.2023).

Pidhorna A. B. INTERTEXTUALITY IN D. BROWN'S NOVEL "INFERNO"

The article is devoted to studying the phenomenon of intertextuality from the perspective of its ability to form the basis of the literary work's plotline. The material for the analysis is the authentic text of the novel "Inferno" written by the famous modern American writer Dan Brown. This novel is a perfect example of how intertextuality means can be used to create the necessary atmosphere and certain twists in plotlines. The analysis has shown that one of the key themes in the novel is religion. In some way, this theme is the novel's compositional element. Intertextuality, in its turn, along with its principal realization means, such as allusions, quotations and reminiscence, is what actualizes the abovementioned theme in the text of the novel. The most powerful and most efficient means of intertextuality in the novel "Inferno" is allusions to Dante Alighieri's "The Divine Comedy". Dan Brown refers to this literary work both explicitly and implicitly many times, and these references shape the basis of the plotline. In addition, the name of the novel itself is an allusion to one of "The Divine Comedy's" parts. To understand how all this is connected to the theme of religion, one should remember that Dante's "The Divine Comedy" describes the structure of the afterworld according to the Catholic tradition. There, the afterworld consists of the hell, where sinners go, the purgatory, where they expiate their sins, and the heaven, where righteous people abide. In Dan Brown's novel, the mystery decoded by the main character is directly connected with his perfect knowledge of Dante's work and understanding what the differences are in comparison to the version proposed by the antagonist Bertrand Zobrist. It must also be noted that numerous references to Botticelli's "The Map of Hell" are another example of allusion in D. Brown's novel. Some other means of intertextuality are essential as well. They are direct quotations from Dante's "The Divine Comedy" and reminiscences, which definitely help the main character to decipher mysteries. We can also observe the use of direct nominations used by the author to refer to certain locations, Christian landmarks, and cultural objects, which create the necessary associations, convey the message, and build up the basis for further plot development.

Key words: intertextuality, literary work, allusion, quotation, reminiscence, religion, plotline.